

Κοινωνικές αναπαραστάσεις της διάκρισης απέναντι στους μετανάστες: ο ρόλος του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου και της πολιτισμικής συγκρότησης του εαυτού

Ποιμενίδου Σοφία

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Φ.Κ.Σ., Πανεπιστήμιο Κρήτης
sofia_poim@hotmail.com

Ποιμενίδης Δημήτριος

Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
poimenidis@aegean.gr

Περίληψη

Η μελέτη διερευνά τις κοινωνικές αναπαραστάσεις Ελλήνων μαθητών για τη διάκριση απέναντι στους μετανάστες. Αποτελεί μη συστηματική μελέτη ποσοτικού και ποιοτικού χαρακτήρα και απόπειρα συγκερασμού της Κοινωνικής και της Πολιτισμικής Ψυχολογίας για το ζήτημα των κοινωνικών διακρίσεων και της προκατάληψης. Μελετήθηκαν οι απαντήσεις μαθητών για ένα συμβάν που χρησιμοποιήθηκε ως ερέθισμα του κοινωνικοπολιτισμικού τους υπόβαθρου και της σημασίας που έχει γι' αυτούς η δημόσια εικόνα και η επίδραση αυτών στις αναπαραστάσεις. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο και η πολιτισμική συγκρότηση της ταυτότητας εμφανίζουν σημαντική συσχέτιση ενώ η προέλευση των μαθητών από τα αστικά κέντρα και η σημασία της δημόσιας εικόνας της οικογένειας αποτέλεσαν σημαντικούς δείκτες για την τοποθέτηση των μαθητών. Η έρευνα επιβεβαίωσε την σύνδεση αυτή και τον κοινωνικοπολιτισμικό προσανατολισμό του συγκεκριμένου δείγματος Ελλήνων προς την κουλτούρα της τιμής, ενώ προσφέρει πεδίο για περαιτέρω έρευνα.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνικές αναπαραστάσεις, διακρίσεις, μετανάστες, κοινωνικοπολιτισμικοί προσανατολισμοί, ταυτότητα

Εισαγωγή

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθεί ο ρόλος που διαδραματίζει το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο «ανήκειν», ως πεδίο αναφοράς και διαμόρφωσης των κοινωνικών αναπαραστάσεων Ελλήνων μαθητών/τριών για τη διάκριση απέναντι στους μετανάστες. Το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο περιλαμβάνει όλες εκείνες τις πολιτισμικές νόρμες και τα κανονιστικά πρότυπα, σύμφωνα με τα οποία τα υποκείμενα δρουν, σκέφτονται και αντιλαμβάνονται τον εαυτό και τον άλλον στη βάση των ενδεδειγμένων πολιτισμικών μοντέλων συμπεριφοράς κάθε κοινωνίας. Συνεπώς, οι αντιλήψεις, τα συναισθήματα και οι ταυτότητες γίνονται αντικείμενο διαχείρισης και διαπραγμάτευσης στις δια-προσωπικές και διομαδικές σχέσεις, με γνώμονα τα εκάστοτε κοινωνικά επιθυμητά πρότυπα σκέψης και συμπεριφοράς (Boiger, Güngör, Karasawa & Mesquita, 2014; Aslani, Ramirez-Marin, Brett, Yao, Semnani-Azad, Zhang & Adair, 2016).

Η σημασία, λοιπόν, του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου, στο οποίο ανήκουν τα άτομα, επηρεάζει και διαμορφώνει με καταλυτικό τρόπο τον εαυτό και τις κοινωνικές σχέσεις, συνήθως με μη εύληπτους τρόπους. Στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, του μεταναστευτικού ζητήματος και του εθνοπολιτισμικού πλουραλισμού που χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία, η διερεύνηση ζητημάτων που αφορούν στις στάσεις και τις αντιλήψεις απέναντι στην προκατάληψη και τις διακρίσεις, είναι ιδιαίτερα επίκαιρη και αναγκαία.

Το ζήτημα της προκατάληψης και των κοινωνικών διακρίσεων απέναντι στους μετανάστες και στις πολιτισμικά διαφορετικές ή μειονοτικές κοινωνικές ομάδες, γενικά, αποτελεί αντικείμενο πολλών συζητήσεων και διερεύνησης στην ελληνική και τη διεθνή βιβλιογραφία (Ρήγα & Δαιμονάκου, 2002· Dimakos & Tasiopoulou, 2003· Hayes & Dowds, 2006· Borooh & Mangan, 2009· Paas & Halapuu, 2012· Hellwig & Sinno, 2017).

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις της προκατάληψης και των κοινωνικών διακρίσεων στο πλαίσιο του νέου ρατσισμού

Πολιτισμικός ρατσισμός

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις που αντικατοπτρίζουν τον ρατσισμό και την προκατάληψη στον δυτικό κόσμο συμπορεύονται με τη μετάβαση των κοινωνιών από τη νεωτερική (βιομηχανική εποχή, μοντερνισμός της σκέψης) στη μετα-νεωτερική εποχή (κοινωνία της πληροφορίας, παγκοσμιοποίηση, διαλογικός μοντερνισμός). Σε αυτή τη μετάβαση η έννοια του πολιτισμού απέκτησε νέα υπόσταση, καθώς η νεωτερική εποχή υποστήριζε τη δυτική ανωτερότητα των ευρωπαϊκών πολιτισμών και προέβαλλε ένα μοντέλο κυριαρχίας επί των μη ευρωπαϊκών πολιτισμών, η οποία και νομιμοποίησε την ανισότητα. Η σημερινή άνοδος, όμως, του ρατσισμού στην Ευρώπη, εμφανίζεται μέσα από τον νέο λόγο (discourse) της πολιτισμικής ποικιλομορφίας και της αποτίναξης της ταμπέλας του ρατσιστή, η οποία συχνά αποκρύπτει τις μεταμοντέρνες ρατσιστικές ιδέες μέσα από την εξύψωση των ανυπέβλητων αλλά επιθυμητών πολιτισμικών/εθνοτικών διαφορών. Ταυτόχρονα όμως, δημιουργεί επικείμενη φοβία «πολιτισμικής αλλοτρίωσης» στο πλαίσιο της μετανάστευσης και της παγκοσμιοποίησης. Ουσιαστικά, υφίσταται μία μεταμοντέρνα αποδόμηση της ισότητας των κοινωνικών ομάδων, μέσω της έμφασης στην έννοια της διαφοράς και της διαφορετικότητας (Macedo & Gounari, 2008· Pehrson & Leach, 2012).

Αρκετοί μελετητές επισημαίνουν, ότι μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο επικράτησαν νέες μορφές ρατσισμού, οι οποίες στηρίζονται, πλέον, στις πολιτισμικές παρά στις βιολογικές διαφορές μεταξύ των ομάδων και των ανθρώπων μεμονωμένα (Durrheim & Dixon, 2000). Υποστηρίζεται, ότι αυτή η νέα μορφή ρατσισμού συνιστά πολιτισμικό ρατσισμό, ο οποίος εμπεριέχει εκείνες τις στάσεις και τις συμπεριφορές, οι οποίες έχουν εθνοπολιτισμική προέλευση, καθίστανται ως απόλυτες και χρησιμεύουν ως μέσα διακρίσεων, περιθωριοποίησης και αποκλεισμού συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων (Rodat, 2017).

Διαδικασίες εδραίωσης του πολιτισμικού ρατσισμού

Ουσιοκρατία: Η εδραίωση του πολιτισμικού ρατσισμού περισσότερο πηγάζει, αρχικά, από μια ουσιοκρατική θεώρηση, σύμφωνα με την οποία, τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά είναι εγγενή, απόλυτα και ανάλογα της κατηγοριοποίησης των ανθρώπων σε ομάδες. Αυτή η θέση μπορεί να πάρει υπόσταση και να μετατοπιστεί από τα εγγενή βιολογικά χαρακτηριστικά κάθε ατόμου βάση της φυλής του, μέχρι τις πνευματικές ικανότητες και τις δεξιότητες της πολιτισμικής κοινότητας στην οποία υπάγεται. Αυτές οι διαφορές, που είτε γίνονται αισθητές είτε επινοούνται, πολλές φορές εκλαμβάνονται σε τέτοιο βαθμό ως απόλυτες, ώστε τείνουν να θεωρούνται, ως εντελώς ασύμβατες μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων.

Οι ανθρώπινες ομάδες, λοιπόν, σε αντίθεση με τα μεμονωμένα άτομα, περιορίζονται σε ομοιόμορφες, ομοιογενείς και μονοδιάστατες συλλογικότητες. Η θέση αυτή με τη σειρά της δικαιολογεί την πολιτισμική ασυμβατότητα και ανικανότητα των μεταναστών να ενσωματωθούν στην κυρίαρχη κουλτούρα, ενώ η συνύπαρξη των ανθρώπων που ανήκουν σε διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες θεωρείται όχι μόνο προβληματική αλλά συχνά και ανέφικτη (Grillo, 2003· Vala & Pereira, 2012· Rodat, 2017).

Κατασκευή «πολιτισμών» και πολιτισμικής ιστορίας: Μια ακόμη διαδικασία, μέσω της οποίας λειτουργεί ο πολιτισμικός ρατσισμός, είναι ότι επινόησε «πολιτισμούς» για τις κοινωνικές ομάδες, επιχειρηματολογώντας πολιτισμικά. Οι ομάδες αυτές ορίζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να εμφανίζονται ως «φυσικά» φαινόμενα, αφού διαθέτουν, δήθεν,

αμετάβλητα και αξεπέραστα όρια σε σχέση με άλλες κοινωνικές ομάδες. Μέσα από τη διάδοση αυτών των θεωρητικών κατασκευών, δημιουργείται, κοινωνικά, μια μόνιμη και στατική πραγματικότητα, η οποία βλέπει τον πολιτισμό, ως ένα στατικό σύστημα εδραιωμένων αρχών, κανόνων και ερμηνειών και όχι ως ένα δυναμικό και μεταβαλλόμενο σύνολο, μέσω των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων (Πανταζής, 2015).

Ο ανθρωπολόγος και γεωγράφος Blaut (1992) υποστηρίζει, πως η ουσία του πολιτισμικού ρατσισμού βρίσκεται στην κατασκευή μιας πολιτισμικής ιστορίας. Πιο συγκεκριμένα, η θεωρία του εκσυγχρονισμού υποστηρίζει, ότι τα άτομα που δεν προέρχονται από την Ευρώπη δεν είναι βιολογικά αλλά πολιτισμικά υποδεέστερα, σε σύγκριση με αυτά που κατάγονται από τον ευρωπαϊκό γεωγραφικό χώρο, λόγω της μικρότερης ιστορικής και πολιτιστικής τους εξέλιξης, η οποία υποτίθεται ότι δικαιολογεί την αδυναμία τους να αποκτήσουν πρόσβαση σε υλικά και πνευματικά αγαθά. Αυτή η θέση του εκσυγχρονισμού συνδέεται ουσιαστικά με την θέσπιση της νέας αποικιοκρατίας, καθώς εκλογικεύει την καθοδήγηση και την κυριαρχία των μη Ευρωπαίων από τους Ευρωπαίους, προκειμένου οι πρώτοι να αναπτυχθούν οικονομικά και να ανακάμψουν από την οπισθοδρόμηση.

Το «πρόβλημα των μεταναστών»: Μέσα στο πλαίσιο αυτής της πολιτισμικής ιστορίας, ο Fredrickson (2011) επισημαίνει ότι το φαινόμενο του πολιτισμικού ρατσισμού προκύπτει σε σχέση με το λεγόμενο «πρόβλημα των μεταναστών», το οποίο αφορά τις υποτιθέμενες βαθιά ριζωμένες πολιτισμικές διαφορές, με σκοπό να δικαιολογήσει την εχθρότητα και τις διακρίσεις εναντίον συγκεκριμένων ομάδων της κοινωνίας. Με βάση αυτήν την αντίληψη, οι μετανάστες κατηγορούνται ότι δεν μπορούν να αφομοιωθούν πολιτισμικά και ότι συνιστούν κίνδυνο για την ομαλή λειτουργία της κυρίαρχης κουλτούρας και του κυρίαρχου έθνους, λόγω του ότι έχουν, για παράδειγμα, διαφορετική εργασιακή ηθική και αξίες και όχι λόγω βιολογικής κατωτερότητας (Pehrson & Leach, 2012 Rodat, 2017).

Στο πλαίσιο αυτό, ο πολιτισμικός ρατσισμός αρθρώνεται σε σχέση με την φτώχεια, την αγορά εργασίας και την περιθωριοποίηση. Υπό αυτήν την έννοια, το πρόβλημα της φτώχειας και της ανεργίας των μειονοτήτων, στο πλαίσιο μιας κοινωνίας, εκλαμβάνεται ως πρόβλημα που πηγάζει από τις συνθήκες και τις πεποιθήσεις των μειονοτήτων αυτών. Αυτή η άποψη οδηγεί στην θεωρητική κατασκευή ενός «πολιτισμικού προβλήματος», το οποίο συνεπάγεται παγίωση της πολιτισμικής κατωτερότητας των μειονοτήτων και δικαιολογεί τις στάσεις της κυρίαρχης κουλτούρας απέναντι σε αυτές, όπως είναι η πολιτογράφηση και η «διόρθωση» τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτών των στάσεων αποτελούν η κουλτούρα της φτώχειας των Πουερτορικανών και των Ινδών από τη Δύση στην Μεγάλη Βρετανία, οι οποίοι έλαβαν διαφορετική αντιμετώπιση, ανάλογα με τις εκάστοτε εθνικές πολιτικές της κυρίαρχης κουλτούρας που είχαν ως συνέπεια διαφορετικές αποικιοκρατικές εμπειρίες (Grosfoguel, 1999).

Ο ρόλος του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου στην συγκρότηση του εαυτού και την ρύθμιση των συναισθημάτων

Ατομοκεντρικές και κολεκτιβιστικές κουλτούρες

Η σημασία και ο ρόλος του πολιτισμικού πλαισίου για τη σκέψη, τη δράση, τα συναισθήματα και τα κίνητρα των ατόμων αποτέλεσε αντικείμενο διερεύνησης της ανθρωπολογίας και της πολιτισμικής ψυχολογίας τις τελευταίες δεκαετίες, καταδεικνύοντας διαφορετικά πολιτισμικά μοντέλα συμπεριφοράς και συγκρότησης του εαυτού στον κόσμο. Ένας πρώτος σημαντικός διαχωρισμός εντοπίστηκε από τους Kitayama, Karasawa & Mesquita (2004) ανάμεσα στις χώρες που προωθούν τον ανεξάρτητο εαυτό (independent), (Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και ορισμένες δυτικοευρωπαϊκές χώρες) και σε αυτές που προωθούν τον αλληλεξάρτητο (interdependent) εαυτό (Ιαπωνία και ασιατικές χώρες, ευρύτερα).

Οι δύο αυτές διαστάσεις διαμορφώνονται από τους ατομοκεντρικούς (individualistic) και τους αλλοκεντρικούς ή κολεκτιβιστικούς (collectivistic) πολιτισμικούς προσανατολισμούς, αντίστοιχα. Ειδικότερα, στις συλλογικές κουλτούρες η ταυτότητα των ατόμων είναι συνάρτηση της επιτέλεσης του κοινωνικού τους ρόλου απέναντι στην οικογένεια, την

κοινότητα και την ευρύτερη κοινωνία, ενώ στις ατομικιστικές κουλτούρες η ταυτότητα του ατόμου εκδηλώνεται μέσα από την αυτονομία και τα επιτεύγματά του, τα οποία αποδίδονται σε εσωτερικές διεργασίες παρά σε κοινωνικές επιταγές και καθήκοντα (Triandis, 1989' Aslani et al., 2016' Smith, Easterbrook, Blount, Koc, Harb, Torres & Rizwan, 2017).

Οι ατομοκεντρικές και αλλοκεντρικές κοινωνίες πυροδοτούν συναισθηματικά μοτίβα στα κοινωνικά υποκείμενα. Αυτά, τα οποία πηγάζουν από την κοινωνική αλληλεξάρτηση και την σχεσιακά ενσώματη της φύσης του εαυτού σε αλλοκεντρικά περιβάλλοντα, αναφέρονται ως κοινωνικά δεσμευτικά (socially engaging), ενώ αυτά που θεμελιώνονται στην ανεξαρτησία και την αυτονομία του εαυτού, διακρίνοντας την ατομική φύση στις κοινωνικές σχέσεις στο πλαίσιο ατομοκεντρικών πολιτισμών, ονομάζονται κοινωνικά αποδεσμευτικά (socially disengaging). Η κατηγοριοποίηση αυτή, βέβαια, δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως απόλυτη αλλά ως εξαρτώμενη από τις εκάστοτε παροχές και δυνατότητες που προσφέρουν στα άτομα τα ανεξάρτητα και αλληλεξάρτητα πολιτισμικά περιβάλλοντα, που οδηγούν σε διαφορετικές ψυχολογικές και συναισθηματικές αντιδράσεις (Kitayama, Mesquita & Karasawa, 2006).

Κουλτούρες αξιοπρέπειας (dignity), τιμής (honor) και προσώπου (face)

Σε συνάρτηση με τη διάκριση των κοινωνιών ανάμεσα σε ατομοκεντρικές και αλλοκεντρικές, βρίσκεται και η διάκριση ανάμεσα σε κουλτούρες αξιοπρέπειας και προσώπου, αντίστοιχα. Οι κουλτούρες αξιοπρέπειας προτάσσουν την έμφυτη και εσωτερική προσωπική αξία των υποκειμένων, η οποία ιδανικά δεν μπορεί να αλλοτριωθεί και να μειωθεί από τις αντιλήψεις, τις επιρροές και την περιφρόνηση των άλλων για τον εαυτό αλλά ούτε να αυξηθεί από τις αντιλήψεις του κοινωνικού περιγύρου. Η θέση της αξιοπρέπειας, συνεπώς, βρίσκεται στον εσωτερικό ψυχικό κόσμο του ατόμου και είναι σύμφωνη με τον εσωτερικό του ηθικό κανόνα και τις δικές του εσωτερικές νόρμες και αξίες που δεν επηρεάζονται από τις καταστάσεις και τις παρορμήσεις άλλων ανθρώπων, πάντα με γνώμονα την ισότητα ανάμεσα στα άτομα (Leung & Cohen, 2011' Cross, Uskul, Gerçek-Swing, Alözkan, & Ataca, 2013' Boiger et al., 2014' Aslani et al., 2016).

Στον αντίποδα, οι κουλτούρες προσώπου δίνουν έμφαση στην εξωτερική αξιολόγηση των πράξεων και των σκέψεων, όπου τα άτομα λειτουργούν σε περιβάλλοντα σταθερής ιεραρχίας και συνεργασίας μεταξύ τους και δεν είναι ελεύθερα να δρουν σύμφωνα με τα προσωπικά τους ενδιαφέροντα. Η προσωπική αξία του ατόμου εδώ εξαρτάται από την εκπλήρωση των σταθερών και κοινωνικών υποχρεώσεων που επιτάσσει ο κοινωνικός του ρόλος στα πλαίσια, για παράδειγμα, της ιεραρχίας της οικογένειας και κρατικών οργανώσεων. Κεντρικό ζήτημα σ' αυτήν την περίπτωση αποτελεί η απώλεια του προσώπου στην κοινωνία, καθώς η αποτυχία της εκπλήρωσης των κοινωνικών καθηκόντων οδηγεί σε δυσαρμονική συμβίωση και κοινωνική αστάθεια, η οποία αποκαθίσταται από τα ανώτερα μέλη του κοινωνικού ιστού (Leung & Cohen, 2011' Cross et al., 2013' Boiger et al., 2014' Aslani et al., 2016).

Οι Leung και Cohen (2011) υποστηρίζουν, πως η ταυτότητα συγκροτείται μέσα από ένα επιπλέον πολιτισμικό μοντέλο σκέψης και συμπεριφοράς, αυτό της τιμής, το οποίο έχει μελετηθεί κυρίως μέσω της κοινωνικής και της πολιτισμικής ψυχολογίας και αποτελεί χαρακτηριστικό των πολιτισμών της Μέσης Ανατολής, της Βόρειας Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής, της Νότιας Ασίας αλλά και μεσογειακών χωρών, όπως η Τουρκία, η Νότια Ιταλία και η Ελλάδα (Ayers, 1989' Stewart, 2001' Mosquera, Manstead & Fischer, 2002).

Σε αντίθεση με τις κουλτούρες αξιοπρέπειας, η τιμή στις κουλτούρες προσώπου αποτελεί χαρακτηριστικό ανωτερότητας και αρετής για το άτομο που ισχυρίζεται ότι τη διαθέτει. Ωστόσο, δεν αρκεί κανείς να διεκδικεί την τιμή από μόνος του, αλλά θα πρέπει να «πληρώνει το τίμημα» για τις πράξεις του. Αυτό σημαίνει, ότι η προσωπική αξία του ατόμου καθορίζεται τόσο από την ατομική αξιολόγηση όσο και από την κοινωνική, υπό την έννοια, ότι δεν αποκτάται μόνο μέσω της κοινωνικής αποδοχής αλλά πρέπει, επίσης, να διεκδικηθεί από το άτομο είτε με ορθόδοξους είτε με ανορθόδοξους τρόπους, όταν οι συνθήκες δεν είναι ευνοϊκές (Cross et al., 2013' Boiger et al., 2014' Aslani et al., 2016).

Κουλτούρες τιμής: προσβολή, δημόσια εικόνα και έμφυλοι κώδικες συμπεριφοράς

Η υπεράσπιση της τιμής, συνήθως, εμφανίζεται σε ανταγωνιστικά περιβάλλοντα στα οποία η κοινωνική ιεραρχία είναι ρευστή και το κράτος είτε δεν υπάρχει είτε είναι αδύναμο να προστατέψει τα μέλη του και να επιφέρει την τάξη. Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα, η ενδεχόμενη απειλή της τιμής οδηγεί στην προσωπική ρύθμιση για την ανάκτησή της, με το να πάρει, δηλαδή, το άτομο «τον νόμο στα χέρια του». Επειδή η τιμή θεωρείται ότι είναι δύσκολο να αποκτηθεί και εύκολο να χαθεί, η απώλειά της μπορεί να οδηγήσει στην αυτό-προστασία με τη χρήση βίας, στην παραβατικότητα και στην επίδειξη σκληρότητας, ιδιαίτερα ανάμεσα στους άντρες (Cohen, Nisbett, Bowdle & Schwarz, 1996; Leung & Cohen, 2011; Cross et al., 2013; Boiger et al., 2014).

Η τιμή, ως κώδικας συμπεριφοράς, δίνει μεγάλη έμφαση στη σημασία της δημόσιας εικόνας της ενδο-ομάδας, όπως η οικογένεια και άλλα κοντινά στο άτομο κοινωνικά δίκτυα, στη διατήρηση της τιμής και στη δράση από πλευράς του ατόμου σε ενδεχόμενη προσβολή. Η δημόσια εικόνα του εαυτού συνδέεται στενά με την επιβεβαίωση και την επιβράβυσή του από την ενδο-ομάδα, η οποία οδηγεί σε βελτίωση της αυτό-εικόνας του ατόμου που κατακτά την τιμή. Η ηθική αρετή, επίσης, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη θετική αξιολόγηση της ενδο-ομάδας και του ατόμου, ενισχύοντας τη δημόσια εικόνα και την αυτό-εικόνα (Leach, Ellemers & Barreto, 2007; Mosquera, Patricia, Uskul & Cross, 2011; Novin, Tatar & Krabbendam, 2015).

Δεδομένης της σημασίας που αποκτά η δημόσια εικόνα και η ενδεχόμενη προσβολή, οι ανδρικοί και οι γυναικείοι κώδικες τιμής περιλαμβάνουν κάθε φορά τις ανάλογες αξίες, νόρμες και κοινωνικές πρακτικές για κάθε φύλο. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι, ειδικά σε χώρες της Μεσογείου, η «τιμή» καθορίζει και διαμορφώνει διακριτά μοντέλα σκέψης και συμπεριφοράς για το κάθε φύλο. Η τιμή αφορά στο καθήκον του άνδρα για φυσική προστασία των μελών της οικογένειας και της παρουσίας και προωθεί την ιδεολογία του δυναμικού, αποφασιστικού και κυρίαρχου μέλους επί των υπόλοιπων μελών της οικογένειας και των κοινωνικών δικτύων, γενικότερα. Ταυτόχρονα, προδιαγράφει μια μετριοπαθή, προσεγμένη και έντιμη συμπεριφορά της γυναίκας απέναντι στην οικογένεια και τον σύζυγο (Cohen, et al., 1996; Mosquera et al., 2002; Cihangir, 2013; Cooney, 2014).

Μεθοδολογία

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι η μελέτη του τρόπου με τον οποίο το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο «ανήκειν» επηρεάζει και οργανώνει τις αναπαραστάσεις των Ελλήνων μαθητών/τριών για τις κοινωνικές διακρίσεις απέναντι στους μετανάστες. Σε αυτή τη βάση, λοιπόν, τα ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώθηκαν αναφέρονται α) στις διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στις απαντήσεις των μαθητών στις τρεις κατηγορίες του μετανάστη (Έλληνας, Αλβανός, Ινδός) και β) στους κοινωνικο-πολιτισμικούς παράγοντες που επιδρούν στις αντιλήψεις των μαθητών, όπως λ.χ. η σημασία της δημόσιας εικόνας για τους ερωτώμενους. Η έρευνας είναι αφενός ποσοτική (αναζητά συσχετίσεις ανάμεσα στις κοινωνικές και δημογραφικές μεταβλητές και τις απαντήσεις των μαθητών) και αφετέρου ποιοτική, καθώς μελετά τις ποιοτικές διαβαθμίσεις και τις πτυχές που ανιχνεύονται στον λόγο τους για το συμβάν.

Το δείγμα της έρευνας συνιστούν 43 μαθητές/τριες από τρία τμήματα β' Γυμνασίου του Πειραματικού Γυμνασίου Ρεθύμνου. Τα περισσότερα παιδιά είναι κορίτσια ($f=24$, $m=19$) και έχουν ελληνική εθνικότητα, εκτός από 3 μαθητές που κατάγονται από την Αλβανία και 1 κορίτσι που κατάγεται από τη Ρωσία. Τέλος, 33 από τα παιδιά είναι κάτοικοι αστικών κέντρων, ενώ τα 10 είναι κάτοικοι επαρχίας ή χωριού.

Στους/Στις μαθητές/τριες μοιράστηκαν τυχαία τρεις εκδοχές ενός υποθετικού συμβάντος φυλετικής διάκρισης. Το συμβάν αυτό ήταν ένας τσακωμός ανάμεσα σε δύο μαθητές στο διάλειμμα του σχολείου, κατά τη διάρκεια του οποίου ο πρώτος είπε στον δεύτερο: «Τι μου είπες ρε, βρωμομετανάστη;». Στην πρώτη εκδοχή του σεναρίου ο δεύτερος μαθητής απαντάει: «Τι είπες, ρε; Έλληνας είμαι. Μη με ξαναπείς έτσι!». Στις άλλες εκδοχές οι

απαντήσεις είναι: «Αλβανός είμαι» και «Ινδός είμαι», αντίστοιχα. Το σενάριο χρησιμοποιήθηκε ως πειραματικό ερέθισμα για τη συμπλήρωση ενός ερωτηματολογίου. Περιελάμβανε κλίμακες και ερωτήσεις σύντομης απάντησης, ενώ διαμορφώθηκε έτσι, ώστε να εντοπιστούν διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις απαντήσεις των μαθητών/τριών στις τρεις αυτές διαφορετικές εκδοχές.

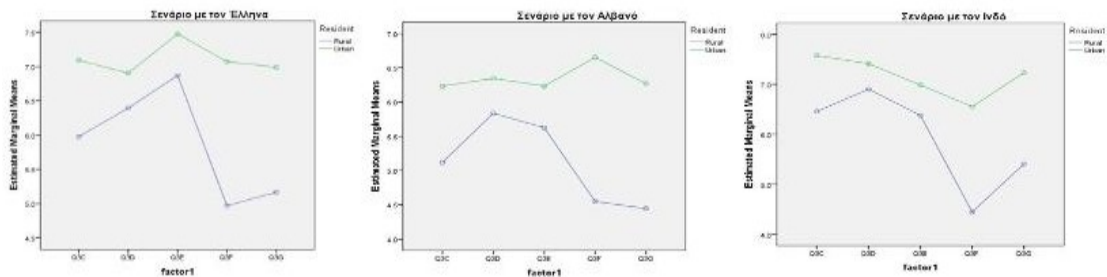
Πιο συγκεκριμένα, οι κλίμακες αποτελούνταν από δίπολα (π.χ. ηθική-ανήθικη, δικαιολογημένη-αδικαιολόγητη), τα οποία συνδέει μια γραμμή 7 εκατοστών πάνω στην οποία οι μαθητές/τριες σημείωσαν με κουκίδα ή με x πιο κοντά στον έναν ή στον άλλον πόλο, ανάλογα με το πώς τους φαίνεται η συμπεριφορά του πρώτου μαθητή του σεναρίου απέναντι στον δεύτερο. Χρησιμοποιήθηκε μια ακόμη παρόμοια κλίμακα που αφορούσε στο πόσο σημαντική είναι η δημόσια εικόνα για τον/την εκάστοτε μαθητή/τρια. Σε αυτήν, οι μαθητές/τριες ρωτήθηκαν: «Πόσο σημαντικά είναι για εσάς τα παρακάτω;» και κλήθηκαν να διαβάσουν προτάσεις, ώστε να τοποθετηθούν ανάμεσα στο «καθόλου άσχημα» και στο «εξαιρετικά άσχημα». Τέθηκαν, ακόμη, ερωτήσεις σύντομης απάντησης, ώστε οι μαθητές/τριες να μιλήσουν πιο έμμεσα και να μην «εκτεθούν». Αφορούσαν στο αν δικαιολογούν το συμβάν και τη συμπεριφορά του μαθητή, τι θα έκαναν στη θέση του πρώτου και του δεύτερου μαθητή, πώς πιστεύουν ότι θα αντιδρούσε ο μέσος άνθρωπος κ.ά.

Αποτελέσματα

Προκειμένου να συγκρίνουμε τις μέσες τιμές των μεταβλητών (q3c, q3d, q3e, q3f, και q3g) χρησιμοποιήσαμε το στατιστικό εργαλείο Analysis of Variance με επαναλαμβανόμενες μετρήσεις (repeated measures ANOVA). Εξαρτημένες μεταβλητές ήταν οι q3c, q3d, q3e, q3f, και η q3g. Ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν το Φύλο (0=γυναίκα, 1=άνδρας), το Σενάριο (3=με τον Έλληνα, 4=με τον Αλβανό, 5=με τον Ινδό), η Εθνικότητα (0=Έλληνας, 1=Αλβανός, 2=Ρώσος) και η Κατοικία (0=επαρχία, 1=πόλη). Στη συγκεκριμένη ανάλυση διαπιστώθηκαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις.

Επίδραση του σεναρίου και του τύπου κατοικίας

Σε ένα πρώτο στάδιο της ανάλυσης επιχειρήθηκε να εντοπιστούν οι κοινωνικές και δημογραφικές μεταβλητές που σχετίζονται με τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών για το συμβάν. Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η Multivariate Analysis of Variance (MANOVA). Εξαρτημένες μεταβλητές ήταν οι q3c, q3e, q3f, και η q3g. Ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν το Φύλο (0=γυναίκα, 1=άνδρας), το Σενάριο (3=με τον Έλληνα, 4=με τον Αλβανό, 5=με τον Ινδό) (Διαγράμματα,1,2,3), η Εθνικότητα (0=Έλληνας, 1=Αλβανός, 2=Ρώσος) και η Κατοικία (0=επαρχία, 1=πόλη). Στατιστικά σημαντικά ευρήματα (κύριας επίδρασης) εντοπίστηκαν για την q3f (F=8.4, p<0.006) και την q3g (F=5.9, p<0.02). Συγκεκριμένα, οι κάτοικοι των Αστικών Κέντρων έχουν στατιστικά υψηλότερες τιμές στην q3f (δικαιολογημένη – αδικαιολόγητη) και την q3g (αποδεκτή – μη αποδεκτή), από ότι οι κάτοικοι της επαρχίας (Σχήμα 1).



Σχήμα 1. Σενάρια με τον Έλληνα, τον Αλβανό και τον Ινδό

Η συγκεκριμένη ανάλυση επίσης έδειξε, πως στο Σενάριο=3 (με τον Έλληνα), η q3e έλαβε στατιστικά σημαντικά υψηλότερες τιμές από ότι στο Σενάριο=4 (με τον Αλβανό). Τα αποτελέσματα αυτά μας δείχνουν, λοιπόν, ότι στο σύνολο του δείγματος (Έλληνες/ίδες και μη Έλληνες/ίδες), οι κάτοικοι αστικών περιοχών έτειναν να θεωρούν τη συμπεριφορά του 2^{ου} μαθητή ως αδικαιολόγητη και μη αποδεκτή περισσότερο από ότι οι κάτοικοι επαρχίας ή χωριού και ως ανεύθυνη περισσότερο στο σενάριο με τον Έλληνα μετανάστη από ότι με τους άλλους δύο.

Στην συνέχεια, υλοποιήθηκε μία πανομοιότυπη ανάλυση (MANOVA), αλλά μόνο με την Εθνικότητα=0, δηλαδή τους/τις Έλληνες/ίδες. Αυτό έγινε, γιατί ο αριθμός των μεταναστών/στριών ήταν πολύ μικρός σε σχέση με αυτόν των Ελλήνων/ίδων (4 και 39 άτομα, αντίστοιχα). Εστιάζοντας λοιπόν μόνο στους/στις Έλληνες/ίδες, ένα πιο ομοιογενές δείγμα θα επέφερε και πιο ξεκάθαρα αποτελέσματα. Στατιστικά σημαντικά ευρήματα (κύριας επίδρασης) εντοπίστηκαν για την q3f ($F=7.1, p<0.012$), την q3g ($F=4.3, p<0.046$) και την q3e ($F=3.4, p<0.046$). Συγκεκριμένα, οι κάτοικοι των αστικών κέντρων έχουν στατιστικά υψηλότερες τιμές στην q3f και την q3g (αποδεκτή – μη αποδεκτή) από ότι οι κάτοικοι της επαρχίας. Επίσης, οι Έλληνες/ίδες έδωσαν στατιστικά σημαντικά υψηλότερες τιμές στην q3e του Σεναρίου=3, δηλαδή αυτού με τον Έλληνα από ότι στο Σενάριο με τον Αλβανό ($p<0.025$), ή το Σενάριο με τον Ινδό ($p<0.047$). Βλέπουμε, λοιπόν, ότι και οι Έλληνες/ίδες μαθητές/τριες εμφανίζουν τα ίδια αποτελέσματα με τους/τις μη Έλληνες/ίδες σχετικά με την επίδραση του σεναρίου 3 και του τόπου κατοικίας.

Ποιοτικές διαβαθμίσεις στον λόγο των μαθητών/τριών

Δικαιολόγηση του 1^{ου} μαθητή στο σενάριο του Έλληνα και του Ινδού

Οι ερωτήσεις σύντομης απάντησης του ερωτηματολογίου τέθηκαν, ώστε να διερευνήσουμε τρόπους συμπεριφοράς και διαχείρισης των μαθητών/τριών σχετικά με ζητήματα, όπως π.χ. τι θα έκαναν οι ίδιοι αν βρίσκονταν στη θέση του μετανάστη μαθητή, καθώς και διαβαθμίσεις ως προς τη δικαιολόγηση της συμπεριφοράς. Ένα πρώτο σημαντικό εύρημα αποτελεί το γεγονός ότι κυρίως τα αγόρια των αστικών κέντρων έτειναν να δικαιολογούν με έμμεσο τρόπο τον 1^ο μαθητή περισσότερο από ότι τα κορίτσια και στα τρία σενάρια. Αναφορικά με το βαθμό μη δικαιολόγησης της συμπεριφοράς, φάνηκε ότι στο σενάριο του Έλληνα και του Ινδού η συμπεριφορά χαρακτηρίστηκε εντονότερα ως αδικαιολόγητη, χωρίς ιδιαίτερες διαβαθμίσεις σε αντίθεση με το σενάριο του Αλβανού, στο οποίο οι απαντήσεις ήταν πιο ήπιες.

Διαφορετική αντιμετώπιση του 2^{ου} μαθητή στο σενάριο του Αλβανού από ότι στα σενάρια του Ινδού και του Έλληνα

Όσον αφορά στον τρόπο με τον οποίο χαρακτήρισαν τη στάση των δύο μαθητών του σεναρίου, στη θέση του 1^{ου} μαθητή, σε όλα τα σενάρια είπαν ότι θα άλλαζαν τη συμπεριφορά και τα λόγια του 1^{ου} μαθητή και κυρίως τη ρατσιστική λέξη που χρησιμοποίησε. Στη θέση του 2^{ου} μαθητή όλοι θα αισθάνονταν ντροπή, λύπη, θυμό, άβολα και άσχημα. Ωστόσο, το ενδιαφέρον εδώ είναι ότι στο σενάριο του Αλβανού οι μαθητές/τριες δεν αναφέρθηκαν τόσο έντονα στην αυτό-υπεράσπιση του 2^{ου} μαθητή, ενώ ορισμένοι είπαν ότι θα αδιαφορούσαν στη θέση του και άλλοι/ες θα ζητούσαν βοήθεια από κάποιον/α καθηγητή/τρια. Αντιθέτως, στο σενάριο του Ινδού οι περισσότεροι είπαν ότι ο 2^{ος} μαθητής δε θα έπρεπε να ενοχληθεί από τη ρατσιστική λέξη, εκτός από δύο μαθητές που είπαν να υπερασπιστεί μόνος του τον εαυτό του. Στο σενάριο του Έλληνα όλοι θα αισθάνονταν άσχημα στη θέση του 2^{ου} μαθητή, επίσης, εκτός από 2 αγόρια που θεώρησαν λάθος και υπερβολική την αντίδραση του, καθώς υποστήριξαν ότι δεν είναι κάτι κακό να είναι κανείς μετανάστης, δεν πρέπει να ντρέπεται και να μην το εκλαμβάνει ως βρισιά.

Η σημασία τη δημόσιας εικόνας

Ο παράγοντας της δημόσιας εικόνας επιλέχθηκε προκειμένου να μας υποδείξει τον ρόλο των πολιτισμικών μοντέλων συμπεριφοράς στις διαπροσωπικές σχέσεις, ώστε να δούμε αν σχετίζεται με τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών για τους μετανάστες. Σε αυτό το σημείο της ανάλυσης αναζητήθηκαν συσχετίσεις ανάμεσα στις απαντήσεις των μαθητών/τριών περί δημόσιας εικόνας και στις απαντήσεις τους για τον χαρακτηρισμό της συμπεριφοράς του 1ου μαθητή. Ανάλυση Πολλαπλής Γραμμικής Παλινδρόμησης (Multiple Linear Regression Analysis) με εξαρτημένη μεταβλητή την q3e και ανεξάρτητες μεταβλητές τις q3c, το Σενάριο, την si3, και την si4, έδειξε ότι το 57% της μεταβολής της εξαρτημένης μεταβλητής (Adjusted R-square=0.57) εξηγείται από την q3c, την si3 και την si4 ($F=13.3$, $p<0.0005$). Η εξαρτημένη μεταβλητή σχετίζεται αρνητικά με την si3 ($B=-0.48$, $p<0.004$) και θετικά με την q3c ($B=0.81$, $p<0.0005$) και την si4 ($B=0.51$, $p<0.003$). Αυτό σημαίνει, πως όσο πιο πολύ χαρακτήριζαν οι μαθητές/τριες τη συμπεριφορά ως ανεύθυνη, τόσο δεν θεωρούσαν σημαντικό το να τους σέβονται οι άλλοι, ενώ θεωρούσαν σημαντική την καλή δημόσια εικόνα της οικογένειάς τους και έτειναν να χαρακτηρίζουν τη συμπεριφορά, επίσης, ως ανήθικη.

Εφόσον συσχετίστηκε ο χαρακτηρισμός της συμπεριφοράς ως ανεύθυνη και ανήθικη, διεξήχθη ίδια ανάλυση με εξαρτημένη μεταβλητή την q3c (ηθική – ανήθικη) και ανεξάρτητες μεταβλητές τις si3, si4, si1, si2, si5, si6, το Σενάριο, την Κατοικία και την αλληλεπίδραση (interaction) Κατοικία * Σενάριο. Διαπιστώθηκε πώς το 24% της μεταβολής της εξαρτημένης μεταβλητής (Adjusted R-square=0.24) εξηγείται από την si3 και την si6 ($F=6.8$, $p<0.003$). Η εξαρτημένη μεταβλητή σχετίζεται αρνητικά με την si6 ($B=-0.97$, $p<0.001$), και θετικά με την si3 ($B=0.98$, $p<0.001$).

Τα ίδια αποτελέσματα προέκυψαν και στην ανάλυση, με εξαρτημένη μεταβλητή την q3g, στις ανεξάρτητες μεταβλητές τις si3, si4, si1, si2, si5, si6 και το Σενάριο, καθώς το 13% της μεταβολής της εξαρτημένης μεταβλητής (Adjusted R-square=0.13) εξηγείται από την si3 και την si6 ($F=3.8$, $p<0.04$). Η εξαρτημένη μεταβλητή σχετίζεται αρνητικά με την si6 ($B=-0.81$, $p<0.009$) και θετικά με την si3 ($B=0.69$, $p<0.025$). Επομένως, όσο περισσότερο χαρακτήριζαν οι μαθητές/τριες τη συμπεριφορά ως ανήθικη και μη αποδεκτή, τόσο δεν θεωρούσαν σημαντικό τον σεβασμό από τους άλλους, ενώ θεωρούσαν σημαντικό το να σέβονται οι άλλοι την οικογένειά τους.

Ανάλυση Πολλαπλής Γραμμικής Παλινδρόμησης (Multiple Linear Regression Analysis) με εξαρτημένη μεταβλητή την q3f και ανεξάρτητες μεταβλητές τις si3, si4, si1, si2, si5, si6, το Σενάριο και την αλληλεπίδραση (interaction) Κατοικία * Σενάριο, έδειξε με ποιο τρόπο το 28% της μεταβολής της εξαρτημένης μεταβλητής (Adjusted R-square=0.28) εξηγείται από το Σενάριο, την si4 και την αλληλεπίδραση (interaction) Κατοικία * Σενάριο ($F=4.5$, $p<0.005$). Η εξαρτημένη μεταβλητή σχετίζεται αρνητικά με το Σενάριο ($B=-0.52$, $p<0.004$) και θετικά με την si4 ($B=0.49$, $p<0.02$) και την αλληλεπίδραση (interaction) Κατοικία * Σενάριο ($B=0.54$, $p<0.003$). Συνεπώς, όσο περισσότερο αδικαιολόγητη χαρακτηρίζουν οι μαθητές/τριες τη συμπεριφορά, τόσο περισσότερο θεωρούν σημαντική την καλή δημόσια εικόνα της οικογένειάς τους, ενώ, όπως αναδείχθηκε και στα πρώτα ευρήματα, οι τιμές που έτειναν προς την απάντηση «αδικαιολόγητη» ήταν μεγαλύτερες στο σενάριο με τον Έλληνα.

Συζήτηση και συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παρουσιάζουν ενδιαφέρον ως προς τον ρόλο που διαδραματίζει η πολιτισμική συγκρότηση του εαυτού στην αντίληψη της διάκρισης ως έννοια αλλά και στις αντιλήψεις για τους μετανάστες. Γενική εικόνα είναι ότι οι Έλληνες/ίδες μαθητές/τριες, κάτοικοι αστικών περιοχών, έκριναν τη συμπεριφορά του 1^{ου} μαθητή προς τον μετανάστη ως αδικαιολόγητη και μη αποδεκτή περισσότερο από ότι οι κάτοικοι επαρχίας ή χωριού, κυρίως στο σενάριο με τον Έλληνα.

Το εύρημα αυτό παραπέμπει στην αντίληψη περί διαβάθμισης των μεταναστών σε πολιτισμικά ανώτερους και κατώτερους, καθώς ο μετανάστης που αυτό-προσδιορίζεται ως Έλληνας, σε αντίθεση με τον Αλβανό και τον Ινδό, θεωρείται ότι υπερέχει πολιτισμικά λόγω

του ότι έχει ενσωματώσει τη δυτική κουλτούρα σε μεγάλο βαθμό και έτσι βρίσκεται πιο κοντά στην κυρίαρχη κοινωνική ομάδα (Blaut, 1992). Η αφομοίωση της κυρίαρχης κουλτούρας και του τρόπου σκέψης και ζωής της, καθώς και τα όμοια χαρακτηριστικά που μοιράζονται τα μέλη μιας ενιαίας και συμπεριληπτικής εθνικής ταυτότητας (Έλληνας), οδηγεί σε θετική αξιολόγηση και στάση της ενδο-ομάδας (ντόπιοι) απέναντι στην εξω-ομάδα (Έλληνες μετανάστες) (Zagefka & Brown, 2002· Borsoah & Mangan, 2009).

Ο τόπος κατοικίας των μαθητών/τριών διαδραματίζει εξίσου καθοριστικό ρόλο στις αναπαραστάσεις που έχουν για τους μετανάστες. Στα αστικά κέντρα ο εαυτός συγκροτείται και οργανώνεται περισσότερο με ατομοκεντρικούς και εσωτερικούς όρους παρά με γνώμονα τους συλλογικούς και εξωτερικούς κώδικες και κανόνες συμπεριφοράς. Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι η σημασία του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος και της νοοτροπίας που κυριαρχεί δεν συνυπολογίζεται στην τοποθέτηση των ατόμων για φαινόμενα προκατάληψης και διακρίσεων. Ενδεχομένως, η κάθετη και αρνητική τοποθέτηση των μαθητών για τη συμπεριφορά του 1^{ου} μαθητή να ερμηνεύεται από το γεγονός ότι θίγει και προσβάλλει τις αξίες της ισότητας και του σεβασμού απέναντι στους μετανάστες, κυρίως στην περίπτωση όπου ο μετανάστης θεωρείται μέλος της κυρίαρχης κουλτούρας. Οι μαθητές/τριες αφενός εμφανίζουν στοιχεία ατομοκεντρικής συγκρότησης του εαυτού και αφετέρου κοινωνικά επιθυμητούς τρόπους συμπεριφοράς απέναντι σε ευαίσθητα κοινωνικά ζητήματα, κάτι που παραπέμπει στην κουλτούρα της τιμής.

Αυτός ο πολιτισμικός προσανατολισμός μπορεί να υποστηριχθεί και από το γεγονός ότι σχεδόν όλοι οι μαθητές/τριες εξέλαβαν τη συμπεριφορά του 1^{ου} μαθητή εκτός από ρατσιστική, υποτιμητική και προσβλητική. Υπήρχαν, δηλαδή, πολλοί μαθητές/τριες, κυρίως αγόρια, που δεν τοποθετήθηκαν στη βάση του ρατσισμού αλλά της προσβολής και διατύπωσαν απαντήσεις, όπως «δεν είχε το δικαίωμα να τον προσβάλει». Ένα τέτοιο εύρημα μπορεί, επίσης, να επιβεβαιώσει τον πολιτισμικό προσανατολισμό του εαυτού στην κουλτούρα της τιμής, η οποία προωθεί την ανδρική πρωτοβουλία και αυτό-κυριαρχία σε ενδεχόμενη απειλή της τιμής και της αυτοεικόνας του ατόμου (Cohen et al., 1996· Mosquera et al., 2002· Cihangir, 2013· Cooney, 2014).

Πολλοί αναφέρθηκαν ρητά στην υποτίμηση και την προσβολή και της οικογένειας των μεταναστών με αυτή τη συμπεριφορά. Τα ευρήματα αυτά συμφωνούν με τον πολιτισμικό προσανατολισμό του εαυτού στις κουλτούρες της τιμής, όπου η προσβολή αποτελεί κυρίαρχο θέμα και αρθρώνεται, εκτός των άλλων, σε σχέση με την οικογένεια (Leach et al., 2007· Mosquera et al., 2011· Novin et al., 2015).

Οι διαβαθμίσεις στο λόγο των μαθητών/τριών όσον αφορά στη δικαιολόγηση της συμπεριφοράς του 1^{ου} μαθητή και την αντιμετώπιση της στάσης των δύο μαθητών, επιβεβαιώνουν την πολιτισμική διαβάθμιση του Έλληνα αλλά και του Ινδού απέναντι στον Αλβανό σε φαινόμενα διάκρισης και συμφωνούν με τα ποσοτικά δεδομένα για τον χαρακτηρισμό της συμπεριφοράς απέναντι στον Έλληνα ως αδικαιολόγητη και μη αποδεκτή. Επίσης, οι απαντήσεις σχετικά με το πώς θα αντιδρούσαν στη θέση του 2^{ου} μαθητή, δείχνουν και πάλι ότι μόνο στην περίπτωση του Έλληνα και του Ινδού οι μαθητές/τριες θα υπερασπιζόνταν τον εαυτό τους σε φαινόμενα διάκρισης και ρατσισμού, ενώ στην περίπτωση του Αλβανού δεν υπήρχαν τέτοιες απαντήσεις.

Επομένως, διακρίνουμε ότι και ανάμεσα στον Ινδό και τον Αλβανό υπάρχει εξίσου πολιτισμική διαβάθμιση και διαφορετική στάση από πλευράς των μαθητών/τριών. Ένα τέτοιο εύρημα θα μπορούσε να ερμηνευθεί μέσα από το πρίσμα της αφομοίωσης και της διαφοροποίησης, καθώς οι Αλβανοί θεωρείται ότι διατηρούν σε μεγαλύτερο βαθμό την κουλτούρα και τα χαρακτηριστικά τους. Μια άλλη πιθανή εξήγηση μπορεί να είναι και το γεγονός ότι οι Αλβανοί μετανάστες είναι περισσότεροι και πιο οικεία εθνική ομάδα από ότι οι Ινδοί και γι' αυτό οι μαθητές αντέδρασαν εντονότερα στη θέση του Ινδού.

Η τελευταία συσχέτιση που πραγματοποιήθηκε ανάμεσα στη σημασία της δημόσιας εικόνας για τους/τις ερωτώμενους/ες και στις απαντήσεις τους για τη συμπεριφορά του 1^{ου}

μαθητή προσφέρουν πιο απτά δεδομένα σχετικά με την πολιτισμική συγκρότηση του εαυτού στο πλαίσιο της τιμής. Ο χαρακτηρισμός της συμπεριφοράς ως ανήθικη, ανεύθυνη, μη αποδεκτή και αδικαιολόγητη συσχετίστηκε με τη σημαντικότητα της καλής δημόσιας εικόνας της οικογένειας και όχι του σεβασμού από τους άλλους, εν γένει. Διαπιστώνεται, ότι οι αναπαραστάσεις των μαθητών/τριών εξαρτώνται, εν μέρει, από τον ρόλο και τη σημασία που έχει γι' αυτούς η καλή δημόσια εικόνα της οικογένειας, η οποία υποστηρίχθηκε και ρητά από ορισμένους/ες μαθητές/τριες στις ερωτήσεις ανάπτυξης. Εξίσου ενδιαφέρον είναι ότι συσχετίστηκαν μεταξύ τους οι χαρακτηρισμοί «ανεύθυνη» και «ανήθικη», κάτι που αντικατοπτρίζει τη βαρύτητα της προσωπικής ευθύνης και του ηθικού κώδικα της κοινωνίας στην κουλτούρα της τιμής (Cross et al., 2013' Boiger et al., 2014' Aslani et al., 2016).

Τα αποτελέσματα της έρευνας συμβάλλουν στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο «ανήκειν» των μαθητών και η πολιτισμική συγκρότηση της ταυτότητας επιδρά στις αναπαραστάσεις τους για τη διάκριση ως έννοια, η οποία έγινε αντιληπτή κυρίως ως προσβολή απέναντι στους μετανάστες, καθώς και για την πολιτισμική διαβάθμιση των μεταναστών.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η γενική κατηγορία «μετανάστης» δεν είναι αρκετή για να εξηγήσει τις διαφορετικές αναπαραστάσεις των υποκειμένων, καθώς η εθνική προέλευση και το πολιτισμικό υπόβαθρο των μεταναστών φαίνεται να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε αυτό το ζήτημα. Επειδή το δείγμα της έρευνας αποτελούταν κυρίως από Έλληνες/ίδες μαθητές/τριες, ίσως ήταν πιο πιθανό να εντοπιστούν πιο υψηλές τιμές στην άρνηση της δικαιολόγησης και στον χαρακτηρισμό της συμπεριφοράς ως μη αποδεκτή στο σενάριο του Έλληνα, λόγω της εθνικής του ταυτότητας. Ακόμη, οι κοινωνικά επιθυμητές απαντήσεις σε όλα τα σενάρια ήταν, εν μέρει, αναμενόμενες λόγω της φύσης των σεναρίων η οποία παρουσίαζε ρητά και φανερά τη διάκριση απέναντι στους μετανάστες, αναδεικνύοντας την επιθυμία των μαθητών/τριών να «αποτινάξουν» την ταμπέλα του/της ρατσιστή/στριας (Macedo & Gounari, 2008' Pehrson & Leach, 2012).

Η μελέτη αποτελεί άμεση μη συστηματική διερευνητική προσέγγιση των αναπαραστάσεων της διάκρισης σε μικρό δείγμα Ελλήνων/ίδων και προσφέρει έναυσμα για περαιτέρω διερεύνηση. Ενδεχομένως, μια έμμεση προσέγγιση του ζητήματος να αναδείξει σε μεγαλύτερο βαθμό την διάκριση ως φαινόμενο όπως και τις διαφοροποιήσεις των μαθητών/τριών απέναντι στους μετανάστες.

Συμβάλει ακόμη στη διερεύνηση της σύνδεσης ανάμεσα στην πολιτισμική συγκρότηση του εαυτού, τον κοινωνικοπολιτισμικό προσανατολισμό της τιμής και τις αναπαραστάσεις της διάκρισης και των μεταναστών με διαφορετικά ερεθίσματα και μεθοδολογικά εργαλεία και σε περισσότερο πολύ-πολιτισμικά περιβάλλοντα μελέτης με μαθητές με διαφορετική εθνική προέλευση. Ως επέκταση θα μπορούσε να διερευνηθεί ο ρόλος που διαδραματίζει το σχολικό και οικογενειακό πλαίσιο στις αντιλήψεις των μαθητών/τριών σχετικά με φαινόμενα διάκρισης.

Μέσα από αυτήν την έρευνα επιχειρήθηκε ένας συγκερασμός του ζητήματος των διακρίσεων ανάμεσα στην κοινωνική και την πολιτισμική ψυχολογία. Αναδείχθηκαν ενδιαφέρουσες συσχετίσεις ανάμεσα στην πολιτισμική ταυτότητα των ερωτώμενων και σε ορισμένες πτυχές της κουλτούρας της τιμής, η οποία φάνηκε να επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο τοποθετήθηκαν οι μαθητές απέναντι σε φαινόμενα διακρίσεων. Τα αποτελέσματα της έρευνας συμβάλλουν στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο το κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο «ανήκειν» των μαθητών και η πολιτισμική συγκρότηση της ταυτότητας επιδρά στις αναπαραστάσεις τους για τη διάκριση ως έννοια, η οποία έγινε αντιληπτή κυρίως ως προσβολή απέναντι στους μετανάστες, καθώς και για την πολιτισμική διαβάθμιση των μεταναστών.

Αναφορές

- Aslani, S., Ramirez-Marin, J., Brett, J., Yao, J., Semnani-Azad, Z., Zhang, Z.X. & Adair, W. (2016). Dignity, face, and honor cultures: A study of negotiation strategy and outcomes in three cultures. *Journal of Organizational Behavior*, 37(8), 1178-1201.
- Ayers, E.L. (1989). Honor. *Encyclopedia of Southern culture*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Billig, M. (2012). The notion of "prejudice". In J. Dixon & M. Levine (Eds.) *Beyond Prejudice: Extending the social psychology of conflict, inequality and social change* (p.p. 139-57). New York: Cambridge University Press.
- Blaut, J.M. (1992). The theory of cultural racism. *Antipode*, 24 (4), 289-299.
- Boiger, M., Güngör, D., Karasawa, M. & Mesquita, B. (2014). Defending honour, keeping face: Interpersonal affordances of anger and shame in Turkey and Japan. *Cognition and Emotion*, 28(7), 1255-1269.
- Borooah, V.K. & Mangan, J. (2009). Multiculturalism versus assimilation: Attitudes towards immigrants in western countries. *International Journal of Economic Sciences and Applied Research (IJESAR)*, 2 (2): 33-50.
- Cihangir, S. (2013). Gender specific honor codes and cultural change. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16(3), 319-333.
- Cohen, D., Nisbett, R.E., Bowdle, B.F. & Schwarz, N. (1996). Insult, aggression, and the southern culture of honor: An experimental ethnography. *Journal of personality and social psychology*, 70(5), 945 - 960.
- Cooney, M. (2014). Death by family: Honor violence as punishment. *Punishment & Society*, 16(4), 406-427.
- Cross, S.E., Uskul, A.K., Gerçek-Swing, B., Alözkan, C. & Ataca, B. (2013). Confrontation versus withdrawal: Cultural differences in responses to threats to honor. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16(3), 345-362.
- Dimakos, I.C. & Tasiopoulou, K. (2003). Attitudes towards Migrants: what do Greek students think about their immigrant classmates? *Intercultural Education*, 14(3), 307-316.
- Durrheim, K. & Dixon, J. (2000). Theories of culture in racist discourse. *Race and Society*, Vol 3 (No 2), 93-109.
- Grillo, R.D. (2003). Cultural essentialism and cultural anxiety. *Anthropological theory*, Vol 3 (No 2), 157-173.
- Grosfoguel, R. (1999). Introduction: "cultural racism" and colonial Caribbean migrants in core zones of the capitalist world-economy. *Review (Fernand Braudel Center)*, Vol 22 (No 4), 409-434.
- Hayes, B.C. & Dowds, L. (2006). Social contact, cultural marginality or economic self-interest? Attitudes towards immigrants in Northern Ireland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(3), 455-476.
- Hellwig, T. & Sinno, A. (2017). Different groups, different threats: public attitudes towards immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(3), 339-358.
- Kitayama, S., Karasawa, M. & Mesquita, B. (2004). Collective and personal processes in regulating emotions: Emotion and self in Japan and the United States. *The regulation of emotion*, 251-273.
- Kitayama, S., Mesquita, B. & Karasawa, M. (2006). Cultural affordances and emotional experience: socially engaging and disengaging emotions in Japan and the United States. *Journal of personality and social psychology*, 91(5), 890.
- Leach, C.W., Ellemers, N. & Barreto, M. (2007). Group virtue: the importance of morality (vs. competence and sociability) in the positive evaluation of in-groups. *Journal of personality and social psychology*, 93(2), 234.

Leung, A.K.Y. & Cohen, D. (2011). Within-and between-culture variation: individual differences and the cultural logics of honor, face, and dignity cultures. *Journal of personality and social psychology*, 100(3), 507.

Macedo, D. & Gounari, P. (2008). *Η παγκοσμιοποίηση του ρατσισμού*. Μτφ. Παρασκευή Α. Αθήνα: Επίκεντρο.

Mosquera, P.M.R., Manstead, A.S. & Fischer, A.H. (2002). Honor in the Mediterranean and Northern Europe. *Journal of cross-cultural psychology*, 33(1), 16-36.

Mosquera, R., Patricia, M., Uskul, A. K. & Cross, S. E. (2011). The centrality of social image in social psychology. *European Journal of Social Psychology*, 41(4), 403-410.

Novin, S. Tatar, B. & Krabbendam, L. (2015). Honor and I: differential relationships between honor and self-esteem in three cultural groups. *Personality and Individual Differences*, 86, 161-163.

Paas, T. & Halapuu, V. (2012). Attitudes towards immigrants and the integration of ethnically diverse societies. *Eastern Journal of European Studies*, 3(2).

Pehrson, S. & Leach, C. W. (2012). Beyond old and new: For a social psychology of racism. Στο J. Dixon & M. Levin (Επιμ.), *Beyond prejudice: Extending the social psychology of conflict, inequality and social change*, 120-138.

Potter, J. & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behavior*. London: Sage.

Rodat, S. (2017). Cultural Racism: A Conceptual Framework. *Revista de Stiinte Politice*, (No 54), 129-140.

Smith, P.B., Easterbrook, M.J., Blount, J., Koc, Y., Harb, C., Torres, C. & Rizwan, M. (2017). Culture as perceived context: An exploration of the distinction between dignity, face and honor cultures. *Acta de Investigación Psicológica*, 7(1), 2568-2576.

Stewart, C. (2001). Honor and shame. *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*, 10, 6904-6907.

Triandis, H.C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological review*, 96(3), 506 - 520.

Vala, J. & Pereira, C. (2012). Racism: an evolving virus. In F. Bethencourt & A. Pearce (Eds.) *Racism and ethnic relations in the Portuguese-speaking world* (p.p. 49-70). Canada: Oxford University Press.

Wetherell, M. (2012). The prejudice problematic. In J. Dixon & M. Levine (Eds.) *Beyond Prejudice: Extending the social psychology of conflict, inequality and social change* (p.p. 158-178). New York: Cambridge University Press.

Zagefka, H. & Brown, R. (2002). The relationship between acculturation strategies, relative fit and intergroup relations: immigrant-majority relations in Germany. *European Journal of Social Psychology*, 32(2), 171-188.

Πανταζής, Β. (2015). *Αντιρατσιστική Εκπαίδευση* (ηλεκτρ. Βιβλ.), Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/1633>.

Ρήγα, Α.Β. & Δαιμονάκου, Σ. (2002). Οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις των Ελλήνων για τον Εαυτό και τον Άλλο (τον Τσιγγάνο). *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 108(108-109), 257-283.